

JOAN BROSSA

JOAN BROSSA

Els arbres varien
segons el terreny

Glòria Bordons
Lis Costa
Eva Figueras (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Índex

Introducció	9
<i>Glòria Bordons, Lis Costa i Eva Figueras Ferrer</i>	

Brossa en relació amb el món cultural del seu moment

1. Perejaume: <i>En Brossa a terra</i>	19
2. Jordi Marrugat: « <i>Jo soc un arbre d'una altra mena</i> » fora el « <i>terreny que trien els altres</i> ». <i>Joan Brossa i la poesia del seu temps</i>	29
3. Andrea Ruiz Garcia: <i>Joan Brossa i Dau al Set. Simbiosi i complicitats</i>	61
4. Manuel Guerrero Brullet: « <i>Amb cor de foc</i> », <i>la relació creativa entre Joan Brossa i Antoni Tàpies. Una correspondència intensa, una col·laboració extraordinària, una llarga amistat interrompuda</i>	71
5. Alexandre Bataller Català: <i>Felipe Boso, descoberta i vindicació de Joan Brossa</i>	99
6. Ornela S. Barisone: <i>Edgardo Antonio Vigo, l'amic de Joan Brossa. Algunas reflexiones sobre una red transnacional de experimentos poéticos entre Argentina y España</i>	109
7. Eduard Escoffet: <i>La xarxa concreta</i>	129
8. Fernando Gerheim: <i>Relacions entre paraula i imatge a les Suites de poesia visual (1959-1969) de Brossa i a la poesia d'avantguarda brasilera del mateix període</i>	139

Noves lectures de Joan Brossa: com s'ha llegit i com es llegeix ara

1. Glòria Bordons: <i>Variació d'arbres segons el terreny. Els estudis sobre Brossa, des de Cabral de Melo al centenari de Brossa</i>	155
2. Marc Audí: <i>Els afores de l'escriptura</i>	173
3. Ronald Polito: <i>La poesia lliure de Joan Brossa</i>	187
4. Enric Gallén: <i>Or i sal (1961). Història d'una recepció</i>	201
5. Jordi Malé: <i>Com llegir i com dir els diàlegs en el teatre de Brossa. A propòsit de Ja hi tinc un peu! (1959)</i>	225
6. Enzo Minarelli: <i>Striptease, teatre irregular, accions i concerts. L'esperit brossià en la poesia escènica</i>	235
7. Núria Perpinyà: <i>Isolda, Wagner, Brossa</i>	247
8. Sandra Cuadrado Camps: « <i>El present és la forma real de tota la vida</i> ». <i>Anàlisi del discurs brossià. De la paraula a la imatge</i>	261

Recreació de Joan Brossa: com es crea a partir de Brossa

1. Enric Casasses: <i>brotant a l'ombra de l'obra de brossa</i>	279
2. Alain Arias-Misson: <i>L'amistat de Joan Brossa</i>	293
3. Rui Torres: <i>El context portuguès. Poesia experimental amb Brossa (o no)</i>	299
4. Judith Barnés Martín: <i>Brossa. De la recerca a la creació: quatre lectures, una mirada</i>	317
5. Julián Álvarez: <i>Poéticas aberraciones metacineamatográficas. De aquellos interruptus cinematográficos de mi infancia a La película más cinematográfica actual, pasando por Joan Brossa</i>	329
6. Mar Redondo Arolas i Eva Figueras Ferrer: <i>El projecte expositiu «Anar i tornar a Brossa». Recerca, docència i transferència a partir de l'arxiu</i>	343
7. Emily Mast i Terrence Luke Johnson: <i>Abans que el públic aplaudeixi</i>	353

Glòria Bordons, Lis Costa i Eva Figueras Ferrer

Universitat de Barcelona

Introducció

El llibre que teniu a les mans és, en gran part, el resultat de la celebració del II Simposi Internacional Joan Brossa: «Els arbres varien segons el terreny», que va tenir lloc a l'Institut d'Estudis Catalans, la Fundació Joan Brossa i l'Escenari Joan Brossa els dies 7 i 8 de novembre de 2019. Diem «en gran part» perquè no s'hi recull exhaustivament tot el que va esdevenir-se al Simposi, ja que algunes de les intervencions que van tenir lloc durant l'acte, sigui per la mateixa naturalesa de la intervenció o perquè els autors no van poder redactar el text per motius d'agenda, no hi consten. Però, en canvi, hi figuren articles que altres estudiosos absents al Simposi van escriure i que van ser avaluats positivament pel comitè científic per formar part d'aquest volum.

El propòsit principal del II Simposi Internacional Joan Brossa: «Els arbres varien segons el terreny» era el de revisar els estudis realitzats sobre l'obra de Brossa i impulsar noves lectures, tenint en compte que havien transcorregut ja més de vint anys des de la mort del poeta i divuit des del I Simposi Internacional. Calia donar la paraula, doncs, a les persones que l'havien llegit i estudiat sense conèixer-lo personalment i alhora partir de l'abundant bibliografia produïda durant els darrers vint anys.

Un fet important que s'havia de tenir en compte era que, si el Simposi de l'any 2001 havia estat la conseqüència de la primera gran exposició antològica de Brossa després de la seva mort, «Joan Brossa o la revolta poètica» a la Fundació Joan Miró, el II Simposi s'organitzava dos anys després d'una altra gran exposició del poeta, «Poesia Brossa», que va tenir lloc al Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), com a resultat de la tasca de catalogació començada per la Fundació Joan Brossa i continuada per l'arxiu del Museu des del 2011, data en què se signà un comodat de cessió d'ús del fons Joan Brossa entre la Fundació, l'Ajuntament de Barcelona i el MACBA. Les característiques i els objectius d'ambdues exposicions eren ben diferents i ens mostraven unes mirades gairebé oposades. Calia, doncs, reflexionar sobre aquest fet i prestar atenció a noves propostes.

Finalment, si el I Simposi fou tradicional, tot aplegant ponències i comunicacions dins dels tres eixos que la crítica i el tipus d'obra brossiana havien establert (art, literatura i teatre), el II Simposi girà al voltant de tres eixos transversals que trencaven amb la divisió entre paraula, imatge i acció, i que també volien trencar, en part, amb l'estructura acadèmica més convencional dels congressos. Per això la creació hi va ser molt present, mitjançant les que vam ano-

menar «càpsules creatives», les actuacions en directe i les reflexions sobre la creació a partir de l'obra de Brossa.

Aquests tres eixos són els que vertebreren les tres parts del llibre: 1) Brossa en relació amb el món cultural del seu moment, tant el català com l'internacional; 2) Noves lectures de Joan Brossa: com s'ha llegit i com es llegeix ara; i 3) Recreació de Joan Brossa: com es crea a partir de Brossa.

El punt de partida del Simposi va ser el poema «Les arrels» del llibre *Em va fer Joan Brossa* (1950), fruit de les converses de Brossa amb el poeta brasiler João Cabral de Melo Neto.

LES ARRELS

Les arrels dels arbres consumidores d'aigua.
 Les arrels dels arbres retenen les terres.
 Els boscos cobreixen les muntanyes.
 Els arbres varien segons el terreny.

Vora del llac creixen verns,
 pollancs i saules.
 Els prats immensos alternen amb boscos frondosos.
 Els bous pasturen pels prats.

Les plantes abunden extraordinàriament;
 produeixen selves impenetrables.
 Sento remorejar les aigües d'un torrent
 que s'amaga de tant en tant entre el fullatge.

Al capdavall del carrer s'abracen dos rivals.

Es tracta d'un poema de caràcter molt descriptiu que parteix del que no es veu —les arrels—, però que és absolutament necessari perquè els arbres creixin i formin boscos. Al final de la primera estrofa es destaca un fet: segons com sigui el terreny, els arbres varien. I aquestes diferències marquen la descripció de la segona estrofa i l'abundància de tot tipus de plantes de la tercera. Després d'aquest *crescendo* de verdors, una frase totalment allunyada dels elements naturals descrits fins al moment serveix de conclusió: «Al capdavall del carrer s'abracen dos rivals».

Si vam triar aquest poema és perquè d'alguna manera contenia tots els conceptes que volíem subratllar en el Simposi. D'una banda, volíem incidir en el fet que la recerca sobre un autor s'alimenta per força del que s'ha dit prèviament, i que el poeta s'alimenta del seu entorn, tal com els arbres s'alimenten de l'aigua, la terra i la llum. D'altra banda, igual que els arbres varien segons el terreny, els crítics o els creadors no són mai iguals, perquè el terreny que els ha format ha estat diferent. Per això cada obra pot tenir múltiples lectures i cada persona que s'acosta de nou a una creació, des de temps, llocs i circumstàncies diverses, en farà una nova lectura. El contrapunt final ens obliga a una lectura diferent de la descripció inicial i a relacionar la resta del poema amb la frase dels rivals que s'abracen. Segurament cada lector pot donar-hi una interpretació diferent, però la presència humana ens força a relacionar el creixement de la naturalesa amb la humanitat: les diferències només es resolen per la col·laboració, tal com fan les plantes. En aquest vers, hi descobrim la força de la creació que neix de noves mirades sobre l'entorn.

Brossa en relació amb el món cultural del seu moment

Perejaume encapçala el llibre amb una conferència escrita que va deixar sense alè el públic que hi assistia. Amb el títol «En Brossa a terra» aconseguí explicar per què el poeta, malgrat la diversitat i l'extensió de la seva obra, va produir una gran quantitat de llibres amb una unitat sorprenent a pesar dels canvis i trencaments continus, i amb unes dualitats constants: trencament/creació, avantguardisme/realisme i producció desbordada/despullament essencial que es lliguen al llarg del text fins a fer-nos transparent aquesta diversitat aparentment contradictòria.

Després dels mots de Perejaume, la primera part, dedicada a la relació amb el món cultural del seu moment, enfila el camí més acadèmic amb un text en què el professor de la Universitat de Barcelona, Jordi Marrugat, ressegueix els diferents corrents literaris amb què va conèixer Brossa al llarg de la seva vida, l'opinió que en tenia i quina va ser la seva reacció literària. Al llarg d'aquestes pàgines i amb exemples ben escollits, Marrugat demostra la individualitat extrema del poeta en la seva concepció poètica.

A continuació, Andrea Ruiz, professora de la Universitat de València, parla de la revista *Dau al Set*, del context històric en què estava inserida, i del paper fonamental de Joan Brossa en aquesta aventura, així com de la importància que va tenir la seva participació en la publicació tant per les coneixences que hi va fer com per l'evolució de la seva obra.

Dau al Set marca l'inici d'un bon nombre d'amistats, d'entre les quals cal destacar la d'Antoni Tàpies. Sobre aquesta amistat en parla el crític d'art i comissari Manuel Guerrero, a partir de la correspondència que van mantenir i dels projectes comuns desenvolupats en poc més de quaranta anys. Gràcies a la informació aportada per les cartes de l'un i de l'altre, així com pels escrits sobre les obres o projectes conjunts, podem conèixer millor el context de tots dos i les circumstàncies que els van portar des del foc d'una gran amistat a un distanciament ben clar.

Després d'un intent de buscar respostes als alts i baixos d'una relació, l'article següent, escrit per Alexandre Bataller, professor de la Universitat de València, se centra també en la correspondència, però en aquest cas entre Brossa i el poeta experimental Felipe Boso. La relació en aquest cas era més professional, però és molt interessant per veure el coneixement que els poetes castellans tenien de l'obra brossiana i el respecte i l'estima que li professaven.

Seguint amb les relacions amb poetes de fora, Ornela Barisone, professora de la Universidad Católica de Santa Fe (Argentina), ens ofereix un estudi sobre Edgardo Antonio Vigo i els punts d'unió amb Joan Brossa, a partir de paral·lelismes entre les obres de tots dos, però posant l'atenció especialment en el número 15/16 de la revista *Diagonal Cero* (1965), editada i dirigida per Vigo, en el qual s'explica la trajectòria del poeta i es publiquen poemes de l'any seixanta en castellà. D'altra banda, l'article posa en relleu els intercanvis internacionals que hi havia en aquells anys i com aquest número va contribuir a la difusió de Brossa, així com a la divulgació d'un tipus de poesia absolutament diferent.

Després de dos articles centrats en les relacions de Brossa amb poetes de fora, Eduard Escoffet, poeta i agitador cultural, relaciona Brossa amb la xarxa de poesia concreta, tot intentant respondre a la pregunta sobre com va arribar a incorporar alguns elements de la poesia concreta internacional i va aconseguir dialogar-hi amb veu pròpia. Constata que els poetes que hi van tenir relació i que van contribuir a la seva divulgació per Europa van ser pocs i més joves que ell i que, en canvi, no va tenir cap relació amb poetes concrets de la seva generació. Escoffet també s'interroga sobre el gir «concret» que fa Brossa entre 1967 i 1970, gràcies al qual la seva poesia visual madura i abraça els codis més innovadors de l'època. Tenint en compte el context català, fa la hipòtesi que Iglésias del Marquet devia tenir un paper rellevant en aquest canvi, tot i que de moment no ho pot demostrar. Acaba el seu article reivindicant la necessitat

d'un estudi aprofundit que compari tota l'obra visual de Brossa amb l'escena internacional coetània per saber del cert l'espai de Brossa en la constel·lació poètica internacional de la segona meitat del segle xx.

Acaba aquesta part Fernando Gerheim, professor de la Universitat de Rio de Janeiro. Una estada de mig any a Barcelona li va permetre consultar la part inèdita de la poesia visual de Brossa, i especialment les suites (1959-1969) i els *Poemes habitables* de 1970. En l'article relaciona aquest tipus de poesia de Brossa amb els moviments d'avantguarda brasilers produïts en el mateix període: la poesia concreta i neoconcretista, i la nova objectivitat. I ho fa des de la semàntica, indagant la relació entre la paraula i la imatge en la poètica de Brossa des d'una perspectiva comparatista.

Cal dir que aquesta primera part sobre la relació de l'obra de Brossa amb el món cultural del seu moment no hauria estat possible sense l'arxiu Joan Brossa dipositat al MACBA i tota la tasca de catalogació ja feta. Això ha permès la indagació dels estudiosos en la correspondència, com hem vist en els articles de Guerrero i Bataller, que han pogut creuar les cartes que tenia Brossa amb les guardades en altres arxius. Però també la recerca a partir de documents, com s'evidencia en els escrits de Jordi Marrugat, Ornella Barisone (que també ha contrastat informació de l'arxiu Brossa amb l'arxiu Edgardo Antonio Vigo) o Fernando Gerheim. Altres autors, com Andrea Ruiz i Eduard Escoffet, han consultat l'àmplia bibliografia sobre Brossa produïda els darrers anys. L'arxiu Brossa i la meticulositat amb què han estat arxivats i catalogats els documents han permès, doncs, un gran avenç en les recerques sobre les relacions del poeta català amb el seu context cultural.

Noves lectures de Joan Brossa: com s'ha llegit i com es llegeix ara

En el segon apartat descobrim noves lectures sobre Brossa des d'angles ben diferents. En primer lloc, Glòria Bordons dibuixa un panorama sobre les diferents crítiques que ha rebut l'obra del poeta des dels crítics contemporanis que van apadrinar les publicacions de Brossa fins als darrers estudis de joves investigadors que van descobrir el poeta a partir de l'exposició «Joan Brossa o la revolta poètica» del 2001 o de lectures aprofundides d'alguna part de la seva extensa obra. L'objectiu és el d'observar si les mirades i lectures sobre el poeta han canviat gaire i quines perspectives s'obren en el segle XXI. Per tant, l'article selecciona els principals pròlegs que van permetre el coneixement de Brossa més enllà dels límits dels Països Catalans, llibres sobre la biografia de Brossa, crítiques als diaris i les revistes, escrits en els catàlegs d'exposicions, estudis acadèmics, etc., per acabar fent un balanç de la situació actual.

A continuació, Marc Audí, autor d'una tesi doctoral sobre Joan Brossa i professor a la Universitat de Bordeus, reflexiona sobre el qüestionament radical que el poeta va fer sobre l'escriptura, fins al punt de situar-se'n als marges. L'article intenta esbrinar si tenia un programa. Per això parteix dels textos de Jacques Derrida i contraposa la teoria exposada en llibres dels anys seixanta amb el gran desplegament visual de Brossa i d'altres poetes experimentals dels mateixos anys per incidir en tres conceptes: força, espaiament i linealitat, presents en textos de 1967 de diferents autors. L'exercici permet constatar la necessitat que la crítica s'apropi més als poemes visuals de Brossa per poder arribar al pensament que hi ha al darrere d'aquest tipus d'escriptura.

En tercer lloc, Ronald Polito, traductor brasiler de l'obra de Brossa al portuguès des de l'any 1993, explica com va ser el seu apropament al poeta i com va desenvolupar un interès creixent per la poesia brossiana escrita a partir de la realitat amb un llenguatge antipoètic. I el que

és més interessant: ens exposa la lectura que ha fet de Brossa a partir de la traducció de tres llibres sencers i de centenars de poemes escrits entre 1941 i 1998. Una lectura que el porta a unes conclusions sobre la poètica de Brossa, que verifica un cert esgotament de l'antilírica, però alhora el desig de mesurar l'abast de «l'efecte poètic» i la cerca d'un nou ambient on pogués renéixer la poesia. La lectura de Polito i, en particular, el comentari sobre la concepció de les correspondències en Brossa és una nova mirada que replanteja les diferents aportacions crítiques fetes fins ara sobre la poètica brossiana.

L'article d'Enric Gallén, professor de la Universitat Pompeu Fabra, que ve a continuació se situa en la recepció que va tenir la representació d'*Or i sal* de 1961 en la societat d'aquells anys. Ens proposa, doncs, un estudi necessari per conèixer en profunditat com es va rebre una obra de teatre de text poc després de la seva escriptura i quins van ser els arguments usats pels diferents crítics per lloar-la com a trencadora o per deixar-la per terra. Més enllà del que Brossa va dir en múltiples entrevistes i de les seves protestes sobre la manca de preparació del públic per rebre les peces teatrals que havia escrit, l'article s'endinsa exhaustivament en les crítiques produïdes, i fa una anàlisi sobre els perquès de les diferents reaccions. Som, doncs, davant un tipus d'estudi molt poc desenvolupat en el cas de Brossa i una lectura ben necessària: la que sorgeix dels documents d'hemeroteques i arxius.

A continuació, es presenten quatre dels treballs rebuts a la crida d'articles sobre la temàtica d'aquesta segona part del llibre: en primer lloc Jordi Malé, professor de la Universitat de Lleida, ens presenta una anàlisi minuciosa dels diàlegs teatrals de *Ja hi tinc un peul*, de Brossa, amb l'objectiu de posar en evidència els mecanismes i recursos amb què estan construïts i quin tipus de sentit vehiculen i, especialment, proposa la manera com els actors els haurien de dir en escena per poder transmetre aquest sentit.

En segon lloc, Enzo Minarelli, assagista i poeta sonor italià que va conèixer Joan Brossa, ens ofereix una interpretació dels stripteases del poeta a partir de la documentació que té en el seu arxiu i fa una lectura minuciosa de les diferents peces des d'una perspectiva externa molt diferent dels estudis realitzats des de Catalunya o l'Estat espanyol. Aquesta anàlisi li serveix per interrogar-se si es tracta pròpiament de teatre o si són més aviat una performance. L'estil d'escriptura, totalment descriptiu, l'inclina cap a la segona opció. A part, l'anàlisi s'estén també a la retòrica aplicada a l'acció i a l'efecte sorpresa.

En tercer lloc, Núria Perpinyà, professora de la Universitat de Lleida, presenta un tema molt conegut de Brossa però no desenvolupat amb aprofundiment. Es tracta de l'estudi de la relació entre l'obra de teatre *La xarxa* (1953) de Joan Brossa i l'òpera *Tristan und Isolde* (1859) de Richard Wagner. I ho fa a partir de la comparació dels personatges: Marc, Isolda, Tristany i Brangana, i de les diferències i similituds en els temes principals. En resum, Brossa va modernitzar la llegenda i se la va fer seva. Increïblement, en el seu Tristany i Isolda no hi ha ni adulteri ni filtre amorós. No obstant això, en manté l'essencial: un amor problemàtic que culmina en una mort a l'uníson.

I, per acabar, Sandra Cuadrado, del Centre de Terminologia TERMCAT, ens proposa una lectura totalment diferent: la llengua de Brossa des de l'angle de les freqüències. L'objectiu és continuar l'anàlisi del llenguatge del corpus escènic de Joan Brossa que la mateixa estudiosa havia fet durant el període 2000-2004. En aquest cas presenta una nova fase de la recerca mitjançant l'ampliació de la mostra d'estudi, que inclou obres de poesia literària i textos de prosa, alhora que ofereix una comparació dels resultats obtinguts mitjançant una anàlisi lexicomètrica de les dues etapes de recerca. L'aproximació és, doncs, una nova lectura de les obres de Brossa des d'una perspectiva inusual.

En resum, aquesta part presenta un conjunt molt variat de noves lectures de l'obra de Brossa, que van des d'aspectes històrics (com la recepció en un moment determinat d'una repre-

sentació de Brossa) a perspectives totalment inèdites com la relació entre les teories del moment i la poesia visual o la lexicometria.

Recreació de Joan Brossa: com es crea a partir de Brossa

I, per acabar, la darrera part del llibre està dedicada a la creació a partir de Brossa. La inicia el poeta Enric Casasses, amb una dissertació poètica de com va conèixer Brossa i com el poeta i la seva obra han esdevingut un impuls creatiu al llarg de la seva trajectòria artística. Coincidències entre els dos poetes, com la tinença d'una reproducció d'un quadre de Miró de l'any 1951 o la introducció del «sonet que en comptes de rimes tingui mots rimats», són algunes de les complexitats que condueixen Casasses a afirmar que «ha brotat a l'ombra de l'obra de Brossa».

Seguidament, l'artista i poeta belga Alain Arias-Misson, en un anecdotari molt particular, relata com descobreix Joan Brossa i afirma que va ser la primera de les grans amistats poètiques de la seva vida. Indubtablement, l'amistat d'Arias-Misson amb Brossa, la seva companya Pepa Llopis, i els seus amics Tàpies i Miró, va representar un motor creatiu per a l'autor. Tal com afirma Arias-Misson en el text, «l'amistat dels poetes és central en la meua teoria general o la meua manera de veure la poesia i l'art».

Després del testimoni d'aquests dos artistes sobre com van conèixer Joan Brossa i com aquest els va acompanyar en el procés creatiu que iniciaven, l'article de Rui Torres, professor de la Universitat Fernando Pessoa de Porto, demostra com els poetes experimentals portuguesos dialoguen amb l'obra del poeta català gairebé sense saber-ho. Formes d'expressió anàlogues suggereixen que les relacions entre poemes i objectes, i entre imatges i text eren actes de resistència habituals tant a Portugal com a Catalunya. A tots dos països, la polèmica i la ironia eren eines artístiques de cara a l'obertura i la interacció. L'estudi de Rui Torres estableix un diàleg entre imatges i planteja un assaig visual comparatiu per entendre que el context cultural portuguès va establir unes connexions que són simultànies a les de Brossa. Com l'autor destaca en el text, «Brossa i els poetes experimentals portuguesos entenien la importància d'instruir-se sobre la llibertat. La llibertat de desmuntar i revelar els(s) codi(s) de l'escriptura; llibertat d'apropiar-se de materials i reconvertir-los en contextos nous; llibertat d'integrar configuracions materials diverses».

Si el II Simposi Internacional Joan Brossa ha contribuït a la generació d'espais de debat per a la relectura de l'obra del poeta, una de les propostes més interessants va ser la de convidar creadors que, com afirma Judith Barnés, responsable de Programes Públics, Comunicació i Educació de la Fundació Joan Brossa, «han estat capaços d'anar a Brossa per tornar-hi carregats de potència creativa». Barnés, en el seu article, presenta quatre propostes creatives a partir de la relectura de Brossa: d'una banda, els dos espectacles que van tenir lloc en el Simposi, *Cartografia de una desaparició*, del dramaturg francouruguaià Sergio Blanco, i *This line is the present*, de l'artista estatunidenc Emily Mast; i, de l'altra, el taller que la performer Laia Estruch va realitzar al MACBA el 2016, en el qual proposava donar vida sonora a una selecció de manuscrits de l'arxiu personal de Joan Brossa, i la instal·lació visual i sonora de Cabosanroque *No em va fer Joan Brossa*, projecte concebut per Roger Aixut i Laia Torrents que va estar itinerant per diferents equipaments culturals de Catalunya durant el 2019, gràcies al programa d'itineràncies que va promoure el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, en el marc de l'Any Joan Brossa.

A continuació, el realitzador audiovisual Julián Álvarez reflexiona sobre les seves «peripeccies creatives» i com aquestes l'han connectat en esperit amb el poeta. Álvarez interpel·la el lector i l'invita a ponderar en quina mesura s'ha materialitzat aquesta connexió que va dels *inter-ruptus* cinematogràfics que tenien lloc als cinemes quan s'encallava el projector i es cremava la pel·lícula fins a la seva darrera obra *La película más cinematográfica*.

Seguidament, Mar Redondo i Eva Figueras, professores de la Facultat de Belles Arts i investigadores de la interdisciplinarietat de les arts, els arxius i l'educació, expliquen l'experiència de l'exposició que van comissariar el 2019, «Anar i tornar a Brossa», a partir del diàleg intergeneracional entre una selecció d'obres del Fons Patrim de la Universitat de Barcelona, constituït per obres d'estudiants de Belles Arts, algunes obres noves presentades per a l'ocasió, i una tria de peces de poesia escènica de Joan Brossa.

Finalment, en la cloenda d'aquesta darrera part del llibre, trobem la interpretació del present en clau brossiana amb els poemes captivadors d'Emily Mast i del també artista nord-americà Terrence Luke Johnson, que, amb el títol «Abans que l'audiència aplaudeixi», ens ofereixen el millor final per a aquest volum que desplega tres eixos al voltant de Joan Brossa, que configuren una visió nova, complexa i rica de la seva obra.

Brossa en relació
amb el món cultural
del seu moment

Perejaume

Artista i escriptor

En Brossa a terra

Palais des Mirages

El record que guardo de l'obra de Joan Brossa quan la vaig començar a llegir no pot ser més radiant. L'aparició l'any 1970 de *Poesia rasa* i la publicació tres anys més tard del primer volum de poesia escènica obria i colgava la mirada de qui s'hi acostés. Si més no aquest va ser el meu cas quan l'any 1975 vaig aconseguir tots dos volums. Crec, però, que l'impacte era força compartit. En el context de la literatura catalana d'aquells anys, l'aparició d'aparicions que fa l'obra brossiana té una eficàcia poètica contundent. Servint-se de la singularitat, l'extensió i la inabastabilitat de materials, l'obra ha jugat a mostrar-se i a amagar-se alhora, de manera que el lector sempre hi ha anat una mica perdut, expectant, atent a les vicissituds que la mateixa sobreabundància li procura.

En aquells moments, Brossa té un veritable graner d'obra feta i guardada, a partir del qual ordena una surgència. Probablement hi ha un paral·lelisme entre l'ordre visual, escènic o sintàctic d'aparicions, tan manifest en els seus treballs, i el mateix ordre amb què els dona a conèixer. En qualsevol cas, la publicació retardada i abundant, sempre curiosament datada però amb una contínua recuperació d'inèdits, no pararà de produir-se. Immediatament després del volum de *Poesia rasa* en vindran dos més: *Poemes de seny i cabell* i *Rua de llibres*, publicats els anys 1977 i 1980 respectivament. I pel que fa al teatre el darrer dels sis volums surt el 1983. Potser el títol dels set petits volums que dona a conèixer entre 1983 i 1989, *Els entra-i-surts del poeta*, expressa bé aquesta manera mig accidental mig deliberada de procurar-se, en la publicació, un determinat ordre expressiu.

Així les coses, la combinació binària d'amagar i mostrar és tan essencial com la que es produeix entre la continuïtat i el canvi. També aquesta segona combinació és molt visible en el cos dilatat de l'obra, alhora que en constitueix una de les temàtiques centrals. Pel que fa als materials d'obra, l'extensió i l'heterogeneïtat amb què es donen reclamen una sospita d'unitat, de creativitat, fins i tot d'expressió lírica personal, prou fortes per mantenir l'atenció i el seguiment. Pel que fa al cor de l'obra, aquesta dualitat continuïtat/canvi arribarà a constituir tant una poètica com gairebé un gènere: el transformisme.

En això —i als anys setanta ja s'endevinava plenament— l'obra de Brossa fa costat a la de J. V. Foix. Cada poeta té, en aquest aspecte metamòrfic, un patró ben conegut, i tots dos